

בעזה"י

קונטרס

הריני מוחל

בהירות במצוות פיוס ומחילה

- מבאר גדרי הלכותיהן
- מדריך מעשי לקיומן

הערות והארות (בכתב ברור) תתקבלנה בברכה

בס"ד אלול תשע"ח

נייד 052-7119031

פקס 03-6785001

ביקורת

מהדורת

m.hatshuva@gmail.com

מייל

"ועל זה דווה ליבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו... כי אפילו אין יום המיתה מכפר"

תפילה זכה לבעל החיי אדם [כלל קמ"ד אות כ']

ניתן להשיג את הקונטרס בפנייה למייל הנ"ל.

וכן ניתן להשיג את הקונטרס **מעשה התשובה** - בהירות במצות התשובה,

ודרך תשובה לנשים ונערות - הקבלה לעתיד ע"פ דברי הגר"י סלנטר.

נודה מאוד למסייעים בהוצאות בתרומה בכ.א. דרך קופת נדרים פלוס ע"ש מעשה התשובה, או

דרך נדרים פלוס בטלפון 03-7630543 שלוחה 2309 ויהיו בכלל מזכי הרבים.

קונטרס הריני מוחל

על

מצוות פיוס ומחילה

תוכן הענינים

הפיוס

- 1. א. על מה צריך לפייס
- 1. • פגיעה בממון
- 2. • כאשר לא נגרם נזק או צער
- 3. • הקפדה שלא כדין
- 3. • המצער בשוגג
- 4. • המצער בפשיעה
- 4. ב. פירוט החטא
- 4. ג. גילוי החטא - מח' הגרי"ס והח"ח
- 5. ד. אופן הפיוס
- 6. ה. שיעור הפיוס
- 7. ו. חזרת הפיוס
- 8. ז. זמן הפיוס
- 9. ח. פיוס על הספק
- 9. ט. מחילה ללא פיוס
- 9. י. הקושי לפייס כדין
- 10. יא. זהירות מהטעיית היצר

המחילה

- 11. א. חובת המחילה
- 11. ב. מהות המחילה
- 13. ג. עבודת המוחל
- 15-17. מילואים

מצות פיוס ומחילה למעשה

הנה ידועה חומרת עבירות שבין אדם לחברו שאין יוה"כ [ואף יום המיתה]¹ מכפרים עד שיפייסנו, וכן מצוי מאוד להכשל בהן² כך שכמעט כל אחד נזקק לקיים מצות פיוס כשפגע, ומצות מחילה כשפגעו בו.

והמתבונן בהלכות הפיוס והמחילה בפרטיהן **למעשה** יעמוד על הקושי המצוי לקיים עיקר דין תורה שבהן.

נציע להלן מעיקרי מצות פיוס ומחילה בהכוונה לקיומם המעשי.

הפיוס

א. על מה צריך לפייס

א. חובת הפיוס היא על כל התנהגות **שלא כדין**³ שגרמה פגיעה בגוף או בנפש שהאדם **מצטער עליה**⁴.

ב. מזיק ממון חבירו הגם שציער בכך את הניזק אין צריך לפייסו⁵, רק לתקן המעוות- וזאת ע"י תשלום הניזקין,

פגיעה בממון

¹ ח"ח [הלי' לשה"ר סוף כלל ד']. וז"ל הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד אות כ'] "ועי' דוה ליבי בקרבי כי על חטא שבין אדם לחבירו אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חבירו ועי' נשבר ליבי בקרבי ורחפו עצמותי כי אפילו אין יום המיתה מכפר וכו' ". ובוזה חמורות הן אף מחילול השם שהוא החמור שבד' חילוקי הכפרה שכפרתו במיתה.

² ב"ב קסה: רובן בגזל וכולן באבק לה"ר, ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "ולהיות שידעתי שכמעט אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא בבין אדם לחבירו בממון או בגופו במעשה או בדבור פה".
³ נתבאר להלן אות ד'.

⁴ מתני' דהחובל [ב"ק צב:] אעפ"י שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, יומא פ"ז: אמר ר' יצחק כל המקניט [מצער] את חבירו **אפילו בדברים** צריך לפייסו, ונפסק בשו"ע או"ח סי' תר"ו ס"א, והרמב"ם [תשובה ב, ט] הוסיף בדוגמאות העבירות שבין אדם לחבירו "כגון חובל בחבירו או המקלל את חבירו או גזלו וכיוצא בהן".

⁵ רמב"ם [חובל ומזיק ה', ט'], וכן משמע ברבינו יונה [ש"א-י"ח, מ"ד] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס וק"ו הוא למזיק, **וטעם** פטור המזיק מפיוס אע"ג שגרם צער [וכשהנזק מרובה אף צער גדול] אפשר משום דמהות וסיבת צער הניזק היא על הפסד ממונו, וכל ששילם המזיק את נזקו תיקן את המעוות. ועוד אפשר שיש בעצם תשלום הנזק מכיסו מענין הפיוס והוי בזה פיוס המספיק לצאת בו יד"ח [אף אם נשאר בלב הנפגע עליו, דומיא דפיוס ג"פ בדברים דלקמן סעיף ו] וכע"ז משמע בר"י [הובא לקמן הערה 9].

ובאופן שהזיקו בכוונה לצער, שאז נוסף לניזק צער גם על עצם הפגיעה בו, יש מי מהאחרונים [תוספת יוה"כ (יומא פה:), שתי הלחם למהר"ם חגי"ז (סי' טו)] שכתבו שבכה"ג אינו עדיף על המקניט חבירו בדברים שמחויב לפייסו, וכדבריהם משמע בחינוך [מצוה שס"ד], אמנם מסתימת הרמב"ם [שם] שפטר את המזיק ולא חלק בין מזיד לשוגג משמע שבכל גוונא אין צריך לפייס. וביותר משמע כן מדבריו [שם] שערך זה לעומת זה את חיוב החובל לפייס לעומת פטור המזיק מלפייס, והרי מיירי התם בחובל מזיד [מדכתב שם שחייב בבושת] ודכוותיה המזיק ועם זאת כתב שהמזיק כיון ששילם נתכפר לו. וכן מוכח בדעת הר"י [ש"א-יח, מד, וש"ג-יח] שחייב את הגוזל רק בהשבת הגזילה ולא בפיוס. וכן משמע מסתימת הטור והשו"ע חו"מ סי' תכ"ב שהביאו את דין הפיוס רק אצל דין החובל, ובפרט לדעת רש"י [ב"ק צב: ד"ה כל אלון] והטור [חו"מ סי' תכ"ב] דס"ל שכל דין הפיוס דהחובל הוא רק משום צער הבושת שבו [וכמ"ש בדעתם מהרש"א (שם) והב"ח והסמ"ע (סי' תכ"ב)], דלדידהו במזיק לא שייך כלל חיוב פיוס.

ובאופן שאינו משלם [כגון שאין לו או שהזיקו בענין שאי אפשר לתקן המעוות בממון]⁶
נראה שצריך לפייסו שימחול לו⁷ [ואם הניזק צריך למחול ראה הערה⁸].
ועל פגיעת גזל נחלקו הראשונים⁹, ונקטו האחרונים שצריך לפייס¹⁰.
ג. החוטא לחבירו אך לא נגרם לו מכך נזק או צער הרי זה כעבירה שבין אדם למקום
שא"צ לפייס חבירו וצריך רק תשובה לשמים¹¹.

⁶ מצוי מאוד בסיפור לשה"ר שגורם לחבירו נזק ממוני שאין שומתו ידועה כגון שאומר על אדם שאינו חכם שעיי"ז לא ימצא מי שירצה לעשות עמו עסק וכיוצ"ב [ח"ח כלל ה' ס"ב] או שאומר שהוא עני שעיי"ז לא ירצו להלוות לו באשראי [שם סעיף ה'], כל כה"ג אין דרך לידע כמה ממון הפסידו, וכן המזיק חפצים אישיים כתמונות משפחתיות וכיוצ"ב שאף שמשלם את שווי הממון שהפסיד אי"ז השלמת תיקון המעוות.

⁷ כן מסתבר דבאופן שאינו מתקן את הנזק בממון מוטל עליו לפייסו בדברים דלא גרע ממקניט את חבירו בדברים, וכן מוכח במקור חיים [הו"ד בהערה הבאה]. שוב הראוני מובא מהגרשי"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"ב ס"ו] אם יש לו ספק אולי פגע בממון חבירו שמצד הדין הוא פטור דהמע"ה מ"מ אם הוא חושב שלקח ממון חבירו צריך לבקש ממנו מחילה ויאמר לו שיש לו ספק עכ"ד, ואפשר דטעמו כנ"ל.

⁸ הנה באופן שחבירו מחויב לשלם [אפי"ר רק לצאת יד"ש] ואינו רוצה לשלם נראה פשוט שא"צ למחול לו עד שישלם וכ"כ להדיא במקור חיים [שם, ד"ה לא יהיה אכזרי], וכפשטות הרי"י [ש"א, מ"ד] שבדברים שבין אדם לחבירו אין כפרה עד אשר יתקן את המעוות כל אשר ניתן לתיקון.

ובאופן שחבירו אינו יכול לשלם כגון אשה שהזיקה ואין לה ממון יל"ע אם מחויב למחול כל זמן שאינו משלם, ונראה דאחרי שהפוגע שב מחטאו ונחם על העבר ומבקש מחילה מחויב הנפגע להסיר קפידיא מלבו ולמחול, ובאופן ששייך תשלומים בעתיד יכול להתנות שמוחל רק בתנאי שישלם כשיהיה לו, ונראה דזו כוונת המקור חיים [או"ח סי' תר"ו ס"א] שכתב גבי מזיק חבירו "אם אין לו ורוצה לשלם כשיהיה לו א"צ למחול לו בהחלט רק לפי שעה".

⁹ דעת הרמב"ם [שם], החינוך [שס"ד], הרי"י מלוניל [ב"ק צב-] והמאירי [חיבור התשובה מאמר א' פ"א] דצריך לפייס, וטעמם נראה שמלבד צער הנגזל על הפסד ממון עוד מצטער הוא על הכפייה וההשפלה שבדבר ואפשר שזו כוונת הלח"מ בביאור הרי"מ בטעם השני "שצער הרבה לנגזל שלקח ממנו בעל כרחו" [וכ"כ תוספת יוה"כ יומא פה:] משא"כ המזיק [וראה עוד טעם בסוף הערה הבאה], ואילו ברבינו יונה משמע להדיא דאינו צריך, דפירש [ש"ד, יח] לשון המשנה "אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו" שבגזילה הריצוי הוא ע"י השבת הגזילה, ומשמע דס"ל דההשבה איהי גופא חשיבא ריצוי חברו [וכן משמע בש"א- יח, מד], וטעמו אפשר משום דיסוד הפיוס לרי"י הוא משום **תיקון המעוות** [כמ"ש בש"א מ"ד שחיוב השבת הגזילה וחיוב בקשת המחילה כשציער את חברו שניהם הם משום תיקון המעוות] ומשום כך ס"ל שכפי קלקולו כך תיקונו: בגזל וחמס ועושק [שעיקרם פגיעה בממון] תיקונו בהשבת הגזל והחמס והעושק, ואילו במציק ומלבין פנים או מספר לה"ר [שפגיעתם בנפש] תיקונו בבקשת מחילה [שהיא בנפש].

¹⁰ ח"א כלל קמ"ג "כי אין יוה"כ ואפילו מיתה מכפר עד שיחזיר הגזל והעושק ויפייס לחבירו עד שימחל לו", וכ"כ הח"ח בספר שפת תמים רפ"ד "הנה ידוע שעל עוון הגזל וכו' אין יוה"כ מכפר עד שירצה את חברו", וכן נראה במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. [שוב הראוני תוספתא ב"ק פ"י ה"ח "חומר גזל הרבים מגזל היחיד שהגזל את היחיד יכול לפייסו ולהחזיר לו גזילו, הגזל את הרבים אין יכול לפייסו ולהחזיר להן גזילן"].

ופגיעת גניבה היא בכלל גזילה וצריך לפייס. כן נקט בפשיטות הפמ"ג הו"ד במ"ב סי' תר"ז ס"ק יג. וכן משמעות התוספתא הנ"ל גבי גזל הרבים [שצורת גזל הרבים הוא עפ"י בדרך גניבה].
וטעם חומרת הגנב מהמזיק [שא"צ לפייס] נראה לפימשי"כ הלח"מ [חובל ומזיק, פ"ה, ט'] בטעם הראשון לחיוב הגזלן לפייס "דנתהנה מאותה עבירה", ונראית כוונתו שגדול צערו של אדם כאשר זר ברשעו נהנה משלו.

¹¹ ח"ח [לשה"ר כלל ד' ס"ב] "אם סיפר לשה"ר על חבירו ובא לעשות תשובה תלוי בזה אם דחו השומעים את דבריו ולא נתגנה חבירו עיי"ז כלל בעיניהם א"כ לא נשאר עליו כי אם העוון בין אדם למקום וכו' [ותיקונו שישוב בתשובה] כמו בכל עוונות שבין אדם למקום", ומבואר שאע"פ שדיבר גנות על חבירו והיא עבירת לה"ר גמורה מדאורייתא, מ"מ כיון שלא נגרם עיי"ז נזק וצער לחבירו א"צ לפייס את חבירו, וטעמו נראה פשוט שחיוב הפיוס הוא רק על גרימת צער בפועל לחבירו, וכל שחבירו אינו מרגיש ואינו מצטער אין על מה לפייסו.

ולפ"י ה"ה בכל עבירות שבין אדם לחברו, כל שלא הגיע מהן לחברו נזק או צער **בפועל** אין צריך לפייסו, וא"כ גם העושה תשובה על שנאתו לחברו או על שהחסיר בכבוד ומורא אביו ואמו באופן שלא ציערם וכיוצ"ב אי"צ לפייס. שו"ר במאירי [חיבור התשובה מאמר א' פרק שביעי] שכתב להדיא שאין חיוב פיוס על עבירות שבין אדם לחברו **שהן בליבו ובמחשבתו**, עיי"ש. ובשם הגרישי"א זצ"ל [אשרי האיש ח"ג פ"ב ס"ח] "מי שגנב מחבירו והנגב אינו יודע כלל מהגניבה יכול להחזיר הגניבה שלא בידיעתו למקום

ובמקרה כזה נראה דאף יש להמנע מלפייס משום שגילוי הדבר יגרום צער למדובר ואין לזה צידוק הלכתי¹².

ד. כל התנהגות שגרמה צער לחברו ואין לחברו היתר להקפיד עליה¹³ אין עליה חובת פיוס¹⁴. אכן אם חברו מקפיד מידת חסידות¹⁵ לפייס גם בזה, ובערב יוה"כ י"א דהוא אף חיוב¹⁶.

ה. הגורם צער לחבירו **בשגגה** [והנפגע יודע שנעשה הדבר שלא בכוונה] אינו חייב בפיוס¹⁷, אכן נראה דצריך להתנצל בפניו להראות לו שמצטער על הצער שגרם לו¹⁸ ואינו צריך להמתין שחבירו יתפייס וימחל לו אלא די לו שיתנצל בפניו פעם אחת¹⁹.

המשתמר ואי"צ לבקש ממנו מחילה כיון שלא היה לו שום צער". והיינו דאף שבפועל הזיקו, מ"מ כיון שלא ציערו ויכול לתקן זאת לגמרי מבלי שידע מכך אי"צ לפייסו.

¹² ידועה מחלוקת הגרי"ס זצ"ל והח"ח אם צריך כשמפייס לפרט את הפגיעה כשאין הנפגע יודע ממנה, שע"ז הפוגע אמנם יוכל להשיג מחילה לעצמו אך מצער הוא בכך את חברו. ונראה שגם לדעת הח"ח [עפ"י הרבינו יונה] שיש לפרט ולגלות מ"מ זה רק במקום שנצרך הדבר לקיום מצות תשובה והשגת כפרה [ראה לקמן במילואים מש"כ בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח], משא"כ בנידו"ד שמן הדין אין חובת פיוס ואין לו צורך בכפרה למה יצער חברו, הרי זו חסידות של שטות להדר במצות פיוס על חשבון צער חבירו.

¹³ בין אם היה מחויב מן הדין להתנהג באופן זה כגון דיבור לה"ר לתועלת, רב ואב שצערו לצורך חינוך, מצות תוכחה וכיוצ"ב, ובין אם מרצונו התנהג כך באופן המותר עפ"י דין כגון שחברו רגיש יותר מאחרים לרעש וסובל ממה שמשמיע קול בביתו באופן המקובל, או שחברו רגיש לקור וסובל ממה שמדליק בביהכ"ס מזגן בקיץ באופן הרגיל, וכן בחימום או בשינוי עוצמת התאורה, וכיוצ"ב אפנים רבים.

¹⁴ פשוט. וכן משמע להדיא בח"ח [כלל ד' סי"ב] שכתב בדין הפיוס שכשעשה נגדו **שלא כדיון** צריך לבקש ממנו מחילה על זה. אמנם ראה מש"כ לקמן סעיף יב מה שצריך להזהר בזה.

¹⁵ ראה תשובת הגאונים בספר שערי תשובה סי' קע"ח שזו היתה אחת מעשרת מילי דחסידותא דנהג בהן רב.

¹⁶ מקור חיים סי' תר"ו סי"א "אם חבירו מקפיד על דבור ודבר שאין ראוי להקפיד מ"מ מחויב לבקש ממנו מחילה, מגמ"י, וכ"כ בשפ"א [יומא פ"ו : ד"ה איקפד], וראה לקמן הע' 55 שכבר מדויק כן ברא"ש ביומא, והטעם הוא "כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חבירו". [וראה ספר ארחות חסידך עמ' 86 שכן נהג הגר"ח מבריסק וביאר טעמו כנ"ל].

¹⁷ כן משמע בשיטמ"ק ב"ק צ"ב- בשם הראב"ד [ד"ה כל] "אבל זה **שנתכוון לצער**ו אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חבירו", וכן מוכח ביש"ש בב"ק פ"ג סו"ס ג' [הו"ד לקמן הערה 19]. וטעמם נראה משום שאין שום איסור בגרמת צער בשוגג וממילא אין למצטער היתר להקפיד על השוגג, וגם אם יקפיד עליו לא יהיה עליו חיוב פיוס. [דגרמת צער נכללת באיסור לא תונו, וזה אינו בשוגג כדמשמע בב"מ נח : וברש"י שם ד"ה וכל דבר, שאם חשב לטובה לא עשה בזה שום איסור עיי"ש, וכ"כ בסמ"ע חו"מ סי' רכז ס"ק נא שאם המוכר לא ידע אינו עובר באיסור אונאת דברים עיי"ש, וכ"כ בכסף הקדשים על גליון השו"ע חו"מ סי' תכ, וכן משמע בשה"מ הקצר להח"ח [ל"ת מח] שכשהביא את שלושת הדוגמאות של איסור אונאת דברים הוסיף "כדי לצערו"].

¹⁸ דעם מה שנגרם לחבירו צער על ידו מחייב את הרגש האנושי להביע התנצלות על כך ועוד שדרך הנפגע לצפות לה, והנמנע מהתנצלות זאת נראה שלא אכפ"ל כלל שחבירו נצטער מחמתו וזה גופא פגיעה נוספת בחבירו [שחושב בליבו וכי אני קיר או אויר שהוא לא מרגיש צורך להתנצל על שפגע בי, ומצוי שיבוא לידי קפידה ופעמים אף לשנאה].

¹⁹ שכן אפי' במוצש"ר בשגגה כתב היש"ש [ב"ק פ"ג סו"ס ג] שמי שחירף את חבירו בעת שכרותו והוציא עליו ש"ר צריך לקבולי עליה ברבים שלא ידע מזה הלשון [רע] שאמר בעת שכרותו ויאמר ברבים אף שקבלתי עלי שאיני יודע מאומה מ"מ אני מבקש מחילה וכו' **ואין להוסיף עליו** עכ"ד. ונראה דבקשת המחילה שכתב איננה מדין חיוב פיוס [דבעי ג"פ ובמוש"ר אף אין קצבה לדבר] אלא רק התנצלות שבזה שמבקש מחילה מראה שאיכפ"ל ומצטער שנגרם מחמתו ש"ר לחבירו. [וכמדומה שכך דרך העולם בזמנינו שמתנצלים על כל פגיעת שוגג בלשון אני מבקש סליחה וכדו'].

ובנסיבות שאין ברור לנפגע שנעשה הדבר בשגגה צריך המתנצל להוסיף ולהודיעו שהדבר נעשה בשגגה [שלא יחשדנו בפגיעת מזיד]²⁰.

ו. אכן אם פשע [ששגג בדבר שדרך בני אדם להזהר ממנו]²¹ בגרמת צער זו²² נראה שמחויב לפייסו פיוס גמור כדין המזיד²³.

ז. וכ"ש אם עשה מעשה מתוך ידיעה שיגרום צער לחבירו אע"פ שלא רצה לצער²⁴, מחוייב הוא לפייסו.

ב. פירוט החטא [כאשר החטא ידוע לנפגע]

א. בשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחברו²⁵.

ב. אם יודע שחברו יתבייש מזה לא יפרט חטאו²⁶ אלא יבקש מחילה בסתם.

ג. גילוי החטא

א. אם חברו אינו יודע עדיין כלל מהפגיעה ויגרם לו צער מגילוייה נחלקו בזה רבותינו הגרי"ס והח"ח, שלהגרי"ס אין לגלות דאין היתר לצער חברו על מנת להשיג כפרה, ולהח"ח צריך לגלות²⁷ [ומקורו מדברי רבינו יונה, וכן דעת המקור חיים לבעל החוות יאיר].

והנה אחרי שהרבינו יונה והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבירו נראה לכאוי שהסומך עליהם לא הפסיד ויוכל עי"ז לזכות למחילה ולכפרה²⁸.

²⁰ פשוט, וראה גמ' שבת נא: בעובדא דקדמיה חמורו דלוי לחמורו דרבה, ולוי רצה להודיעו שלא נתכוון וא"ל חמור שעסקיו רעים כגון חמור זה מהו לצאת בפרומביא בשבת עי"ש.

²¹ לשון הרבינו יונה בשי"ד אות ט"ו גבי 'פושע בשגגה' בעלמא.

²² כגון שקבע פגישה עם חבירו לזמן שצריך בעבורו תזכורת שלא ישכח ולא עשאה וחבירו נצטער מכך שלא בא, או שרץ ברה"ר ופגע בחברו, או שהתקשר בשעה מאוחרת בלילה מבלי לחשוב אולי חבירו כבר ישן וכיוצ"ב.

²³ כן הוא בעובדא דאבימלך שממנו ילפינן במתני' ב"ק צב: את חיוב הפיוס שאע"פ שלא היה מזיד, מ"מ היה פושע שהרי היה לו ללמוד ולא למד [גמ' מכות ט:], שהיה לו להבין שאם אברהם היה מספר שזו אשתו היה עלול להנזק מכך ומשום פחדו העלים דבר זה. וכן מסתבר שכל פשיעה המצערת היא בכלל מאן דסני עליך לחברך לא תעבד שמבטל בזה עשה ד"ואהבת" ויתכן דאף עובר בזה משום ולא תונו.

²⁴ כגון המרעיש בביתו [דופק בפטיש, מפעיל טייפ או מכשיר מרעיש וכיוצ"ב] בשעה שיודע שהשכנים ישנים וישמעו, העוקף מקום בתור, החוסס מקום חניה, וכיוצ"ב.

²⁵ לשון המ"ב סי' תר"ו [סי'ק ג'] על פי הב"ח סי' תר"ז שכתב דהוא דומיא דחטאים דבין אדם למקום דמצוה לפרט החטא בשעת הוידוי, ושם ביאר המ"ב [סי' תר"ז סי'ק ח'] הטעם "כדי שיתבייש יותר כשמזכיר חטאיו".

²⁶ מ"ב שם, והוא מדברי המ"א. ואי"ז שייך למחלוקת הגרי"ס והח"ח דלקמן דהכא מיירי בפגיעה הידועה וכדנתבאר במילואים.

²⁷ לשון הח"ח כלל ד' סי"ב "ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה" והוא עפ"י הר"י [ש"ג, ר"ז] שהצריך את גילוי החטא גם למי ש"אין מכתו ידועה". וכדברי הח"ח כתב המקור חיים לבעל החוות יאיר [סי' תר"ו סי"א] "וני"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה וחבירו לא ידע צריך להודיעו ולבקש מחילה".

²⁸ ראה לקמן במילואים המקורות והסברות בד"ן זה.

ב. ונראה דישנם אופנים שלא נחלקו בהם :

1. כאשר יש לפוגע אומדנא שגילוי החטא יגרום לנפגע לעבור איסור כגון שמכיר בו שישנאהו על כך או שינקום בו או שאר איסורים, גם להח"ח אין לגלותו²⁹.
2. ולאידך גיסא כאשר הנפגע כבר יודע מעצם הפגיעה רק אינו יודע מיהו הפוגע ודרכו להיות תוהה ומצטער לדעת מיהו, הרי שבד"כ תהיה לו הקלה בצערו ע"י גילוי זהות החוטא [זולת במקרה שיצטער יותר, כגון שהפוגע הוא ממקורביו] ובכה"ג נראה שיסכים הגר"ס שיש לגלותו שהוא החוטא ולבקש מחילה³⁰.

ד. אופן הפיוס

- א. אופן הפיוס הוא שיראה לחבירו שמתחרט באמת על מה שפגע בו³¹ ואף יכניע את עצמו לפניו³² ע"י שיבקש ממנו מחילה בתחנונים³³, שע"י זה פותח שער שתיטב הרגשתו ויכנסו דבריו בלבו³⁴.
- ב. דברי פיוס שהם מן השפה ולחוץ בלי חרטה שבלב, אינם מפייסים באמת³⁵ ואין חברו מחויב למחול לו אף בג' פעמים³⁶.

²⁹ פשוט, ובשם הגר"ש"א [אשרי האיש ח"ג פ"כ אות ט'] הובא כן גבי חשש מחלוקת, ובדרך שיחה פ' ניצבים כתב כן גבי חשש שנאה.

³⁰ כן נראה, וכבר עמדו בעיקר סברא זו בחוט שני [ר"ה ויוהכ"פ עמ' ק] ובספר נתיבות חיים על הח"ח. ³¹ רמב"ם [חובל ומזיק ה, ג] ושו"ע [חוי"מ סי' תכ"ב ס"א] "כיון שבקש ממנו החובל ונתחנן לו פעם ראשונה ושנייה וידע שהוא שב מחטאו ונחם על רעתו ימחול לו", והיינו שצריך להראות לחבירו ["ויודע"] שמתחרט על מה שפגע בו ["יונחם על רעתו"].

³² בספר חוט שני [להגרני"ק שליט"א] כתב ששמע מהחזו"א "שעיקר הפיוס שמפייס לחברו הוא ההכנעה שמכניע את עצמו לבקש מחילה, שצריך לעשות איזו פעולה של תשובה, מעשה של הכנעה, והוא כמין תשובת המשקל להמפייס", וכן נשקף דבר זה מן הדין שכשאינו מוחל לו בראשונה עליו ליקח עימו ג' בני אדם ולשוב ולבקש מחילתו במעמדם וכך עד ג' פעמים, שכל זה הוא להוסיף הכנעה לפני חבירו. וכע"ז מצוינו בעובדא דר"א בר"ש [תענית כ:]: "ירד מן החמור ונשתטח לפניו ואמר לו נעניתי לך מחול ליי". שוב הראוני שמפורש הדבר בארחות חיים להרא"ש סי' סב "ותכנע לפניו לבקש ממנו מחילה", ובאמת הוא כבר מבואר בהקרא משלי ו, ג [המובא ביומא פ"ז - כמקור לדין הפיוס] דכתיב 'לך התרפס ורהב רעך' ופרש רש"י "הכנע לפניו כאסקופה הנרפסת ונדרסת", [וכע"ז כתבו האבן עזרא והמצודות והמלבי"ם שם].

³³ לשון הר"מ והשו"ע הנ"ל "ונתחנן לו".

³⁴ ונראה שזה הטעם שכתב המ"ב [ס"ק ב'] "נכון שילך בעצמו אליו ולא ישלח תחילה אמצעי שירצה לקבל פיוסים", שע"י שהולך בעצמו הוא מראה חרטתו ומכניע עצמו יותר מאשר כששולח שליח וע"ז יועיל שהנעלב ירצה יותר לקבל הפיוסים.

³⁵ שטבע אדם הנפגע שאין ליבו מקבל פיוס שאינו אמיתי אלא צריך הוא לראות שחרטת המבקש אמיתית.

³⁶ דכיון דאייז פיוס הוי כמי שעוד לא פייס, וכן מוכח בר"מ ושו"ע הנ"ל [העי' 31] שרק כשמפייס כדין אז חבירו צריך למחול לו. שוב הראוני שכן אמר הגר"ש"א [הו"ד באשרי האיש ח"ג, פ"כ אות ט'] עיי"ש.

ה. שיעור הפיוס

א. שיעור הפיוס נראה שהוא לפי גודל הפגיעה בחברו, שאין טבע הנפגע פגיעה גדולה למחול בפיוס מועט אלא צריך לקבל פיוס רב³⁷, וזאת יעשה הפוגע הן ע"י ריבוי הבעת חרטתו, הן ע"י ריבוי הבעת כניעתו ל³⁸ והן ע"י ריבוי דברים בבקשת המחילה³⁹.
ב. יש עוד אפנים להרבות בפיוס כמו מתנות⁴⁰ ונתינת כבוד⁴¹.
אך אין יוצא ידי חובת הפיוס במתנה או בנתינת כבוד שאין עימה **ריצוי דברים**, שאין דרך הנפגע למחול עד שיפויס ממש ע"י דברי חרטה ובקשת המחילה⁴².
[אכן כל שהנפגע גילה דעתו שהתפייס במתנה או בכבוד כבר זכה למחילה ואין צריך להוסיף מאומה כדלקמן אות ט'].

³⁷ כן נראה פשוט מסברא, וכדוגמת מה דמצינו בתשלומי בושת [ב"ק צ:]: שהם לפי גודל הבושה [דתלוי בחומרת המעשה, ובזהות הפוגע והנפגע]. וראה לשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] "אעפ"י שהחזיר לו ממון שהוא חייב לו צריך לרצותו ולשאול ממנו שימחל לו", והריצוי האמור מבואר שאינו ממון ואינו בקשת מחילה אלא נראה דזוהי הבעת חרטה על מה שעשה, ובהמשך לשונו [שם] "ואפילו לא הקניט את חברו אלא בדברים צריך לפייסו **ולפגע בו** עד שימחול לו", הוסיף במקניט לשון "לפגע בו" שגדרו הבקשה היתירה [ראה מלבי"ם ירמיה ט"ו, יא] ואפשר טעמו משום דמייירי באופן שאין בו תשלומים המסייעים לפיוס וכל הפיוס עומד על דיבורו לחוד. וכן מצינו בקרא [שמואל ב', כא, ד] בעובדה דדוד [שמואל ב, כא, ד] שכשפייס את הגבעונים אמר להם "מה אתם אומרים אעשה לכם" שלחומר הפגיעה לא הסתפק בדברי פיוס רגילים.

³⁸ ראה לעיל הערה 32 דוגמאות להכנעה, וראה עוד בספר חסידים [סי' י"א] שהזכיר צורת בקשת המחילה "מתחרטין ומבקשים מחילתו ואומרים לקבל דין עליהם ככל אשר יגזור עליהם" והיינו שהמפייס מראה את גודל כניעתו שמוכן לעשות ככל אשר יגזור עליו ע"מ שיזכה למחילתו. ואופן זה כבר איתא במקרא, ראה סוף הע' קודמת.

³⁹ וכלשון הרמב"ם [תשובה ב, ט] "ולפגע בו", וריבוי זה אפשר לעשותו הן בעצם הבקשה [כמו אני מבקש ממך מאוד, אנא, בכל לשון של בקשה] והן בהוספת טעמים לבקשה [תרחם עלי, תעשה עימי חסד, עשה למען כבוד אבי (ראה ברכות כח:) וכיוצא"ב].

⁴⁰ כדמצינו באבימלך [בראשית כ, יד] ויקח אבימלך צאן ובקר וכו' ויתן לאברהם ופרש"י כדי שיתפייס ויתפלל עליו, וכן מצינו ביעקב בדורון ששלח לפייס את עשו [בראשית לב, כא] כי אמר אכפרה פניו במנחה ותרגם אונקלוס ופרש"י אבטל רוגזו.

⁴¹ כדמצינו ביעקב שעל מנת לפייס את עשיו קראו אדוני והרבה בהשתחויות. וכן מצינו באמוראים, ראה ב"ק פ': במה שנהג רב כבוד בשמואל אע"פ שהיה שמואל קטן ממנו משום דלטייה, וכן בסוטה מ: ברב אבהו שליוה לרחב"א עד אושפיזיה כדי להפייס דעתו.

⁴² הגהות מקור חיים [סי' תרו ס"א] "אינו יוצא בקניית מצוה בביהכניס אעפ"י שאמר לו [הנפגע] יישר כחך וחזור ומדבר עמו. צריך מחילה ממש אם לא שאמר שמוחל לו" עכ"ל.

ו. חזרת הפיוס

א. **חזרת הפיוס לכל אדם** - כתב השו"ע [סי' תר"ו ס"א] "ואם אינו מתפייס בראשונה יחזור וילך פעם שנייה ושלישית ובכל פעם יקח עימו ג' אנשים⁴³ ואם אינו מתפייס בג' פעמים אינו זקוק לוי" [והיינו שכבר זכה לכפרה אחרי שעשה את חובתו⁴⁴], וכתב רמ"א "ומיהו יאמר אח"כ לפני עשרה שבקש ממנו מחילה"⁴⁵.

ב. **חזרת הפיוס לרבו ואביו** - "ואם הוא רבו צריך לילך לו כמה פעמים עד שיתפייס" [וואפילו אלף פעמים" לשון הרמב"ם (ב,י)]. וכתב המ"ב [סק"ז] "ואפילו אינו רבו מובהק אלא ששמע ממנו דברי תורה"⁴⁶. וה"ה אביו⁴⁷.

ג. **אופן חזרת הפיוס** - כתב המ"ב [סק"ג] "ויפייסנו בכל פעם במין ריצוי אחר" והיינו שלא יחזור על אופן הפיוס הראשון שכבר נוכח לדעת שלא הספיק לפייסו אלא ישנה במילות בקשתו ובסגנונו כדי שעיי"ז ימצא דרך חדשה לליבו. ומ"מ חידוש אופן זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁴⁸.

⁴³ הביה"ל [ריש סימן תר"ו] כתב דמלשון הטושי"ע משמע שתיכף בפעם הראשונה שמבקש מחילה יביא עמו שלשה אנשים אבל מלשון הרמב"ם והירושלמי נראה דבפעם הראשון ילך בעצמו אולי ימחל לו ואח"כ ילך ג"פ ויוליד עמו ג' אנשים, ומשמעות הביה"ל דס"ל דהכי בעי למעבד, אמנם לאחר שעשה כן ובקש פעם אחת לבדו שוב אין נפק"מ בינייהו, שאם מחל לו כבר יצא י"ח גם לדעת השו"ע, ואם לא מחל לו עדיין הרי שעליו לבוא ג"פ נוספות עם ג' בני"א גם לדעת הר"מ והירושלמי.

ודע עוד דבר"מ [תשובה ב,ט] ובלבוש [סי' תרו] מבואר שאלו הג' אנשים יפייסוהו [וכן הוא ברש"י משלי ו,ג], אמנם בירושלמי [סוף יומא] ובטור [כאן] ובמהרי"ל [הל' ליל יוה"כ] איתא שהמבקש מחילה הוא המפייס בפני אלו הג' אנשים, וכן מסתימת השו"ע שכתב "צריך לפייסו... ובכל פעם יקח עמו ג' אנשים" משמע דסגי שרק המבקש יפייס בפניהם, וכן כתב להדיא בשו"ע הגר"ז.

⁴⁴ פרי חדש עפ"י דיוק לשון מתני' עד **שירצה** את חבירו ולא קאמר עד **שיתרצה** חבירו. שו"ר שכבר קדם לו היש"ש [ב"ק פ"ח סי' מט] "מאחר שאין זה המחילה תלוי הכל בדעת הנמחל, דהא כשהעמיד עליו ג' שורות בני"א ואינו מוחל לו **שזהו פשוט שכבר יצא אפילו ידי שמיים**", ונראה עוד לדייק הדבר בלשון הרמב"ם [תשובה ב,ט] על מי שמונע מחילתו גם לאחר שקיבל פיוס ג"פ ש"הוא החוטא", משמע הוא ולא הפוגע, [ומה שהנפגע חשיב חוטא הוא משום דמה שממשיך להקפיד הוא שלא כדן והוי מידת אכזריות]. שוב הראוני שכבר כתב כן להדיא אחד הראשונים בספר מצוות זמניות [הו"ד בקובץ שיטות קמאי יומא עמי תקפז] וז"ל ואם לא מחל [בפעם הג'] כבר נקה מעוון עכ"ל. [ובשם הגריש"א זצ"ל הובא [אשרי האיש] שאמר שרק לא יענש כיון שהוא אנוס אבל החטא אינו מחול].

⁴⁵ "כדי לפרסם הדבר שמצדו לא יבצר" [מ"ב סק"ו] ונראית כוונתו כדי שלא יחשדוהו שהחסיר בפיוס המחויב וכמו שפירש הלבוש [שם], וטעם חיובו משום והייתם נקיים. אכן ממקור הרמ"א [שהוא המרדכי והמהרי"ל מתנחומא, הביאם בד"מ] נראה דהטעם הוא שעיי"ז הקב"ה רואה שמשפיל עצמו ומוחל לו, ולפ"ז נמצא שנוגע זה **לעצם הכפרה** ונצרך גם במקום שאין חשש שיחשדוהו כגון שידוע לכל שפייסו כדבעי [אמנם מסתבר שאף לטעם זה אין הדבר לעיכובא].

⁴⁶ וצ"ל מהו גדר רבו שאינו מובהק לדין זה.

⁴⁷ כ"כ המנהיג [הל' צום כפור אות מג בשם הר"י] ומקור חיים [או"ח סי' תרו ס"א]. ונראית סברתם שאחרי שמצינו בכמה דינים ששווה כבוד ומורא אביו לכבוד ומורא רבו המובהק כ"ש שלא גרע כבוד אביו מרבו שאינו מובהק. ודין אמו היה נראה מסברא שהוא כמו אביו, אכן במקור חיים שם כתב "ואמו צ"ע".

⁴⁸ שכן מקורו של המ"ב שצריך לפייסו בכל פעם במין ריצוי אחר הוא הב"ח שדייק כן בגמ' וגם הביא שכ"כ המהרי"ל וסיים שם "אלא שהרי"ף והרמב"ם והסמ"ג והרא"ש לא הביאו זה בחיבוריהם".

הג' אנשים שלוקח עמו בחזרת הפיוס צריכים להיות בכל פעם ג' אנשים אחרים⁴⁹, והטעם נראה כנ"ל, ולפי"ז אף דין זה הוא רק לכתחילה ולא לעיכובא⁵⁰. עוד צריך ליתן שיהיו מספיק בין פיוס לפיוס כדי שיתישבו דבריו בליבו להרגיע קפידתו⁵¹, והכל לפי הענין⁵².

ז. זמן הפיוס

- א. אין לפייס חברו בשעת כעסו אלא ימתין עד שישכך כעסו ואז ירצהו⁵³.
- ב. ומאידך אין להמתין יותר מכך ותיכף כשיוכל לפייסו יפייס⁵⁴.
- ג. ואם אין לו פנאי יכול להמתין עד עיוה"כ שאז מחויב לתקן הכל⁵⁵.

⁴⁹ שעי"ת [ש"ד, י"ט] "ואם לא מחל לו יבוא לפניו שנית עם **חבורה אחרת** וכן יעשה פעם שלישית", וכ"כ באורחות חיים הל' עיו"כ סי' ט' "מביא שורה ג' בני"א מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה מביא **אחרת** וכן שלישית". וכן משמעות הרמב"ם "לא רצה חברו למחול לו מביא לו שורה של שלושה בני אדם מרעיו ופוגעים בו ומבקשים ממנו, לא נתרצה להן מביא לו שנייה ושלישית וכו' ", ולשון שניה ושלישית נראה דקאי אקבוצת בני האדם ולא על מעשה החזרה דא"כ הל"ל יחזור שנייה ושלישית. וכן משמעות המ"ב ס"ק ד' דכתב על הג' פעמים שיש בזה "ריבוי אנשים".
⁵⁰ וכן משמעות רוב ראשונים והשו"ע שלא הזכירו דבר זה, ואף לאלו שהזכירוהו אין מקור ומשמעות דהוא לעיכובא, והסברא כנ"ל דהוי רק אופן היותר טוב להשפיע על הנפגע שימחול.
ודעת הפר"ח [תר"ו ס"ב] שאף לכתחילה יכול לפייס באותם "ג' אנשים", הו"ד בפמ"ג [א"א שם סק"ז] ובכף החיים [סק"ז].

⁵¹ כן נראה במהרש"א יומא פז' ד"ה בג' שורות, וכן משמעות לשון השו"ע שכתב ואם אינו מתפייס בראשונה **יחזור וילך** פעם שנייה ושלישית ובכל פעם **יקח עמו** ג' אנשים [ולא כתב יפייסנו בפני ג' אנשים ג"פ], ובמקור חיים סק"ב נראה שדייק כן בלשון השו"ע אך חידש שדבר זה הוא רק לאחר הפעם הראשונה אבל הפעם הב' והג' אפשר לעשותם אפילו באותו מעמד בזה אחר זה, ומ"מ גם בהם ישהה קצת בין פיוס לפיוס, עכ"ד.

⁵² הגמ' יומא פז' הביאה מקור לדין שצריך לפייס ג' פעמים מאחי יוסף שחזרו על בקשתם ג"פ באמרם [בראשית נ, יז] אנה שא נא ועתה שא נא, והנה הם עשו זאת באותו מעמד, ואפשר משום שחששו שלא יהיה מזומן להם יוסף לפיוס נוסף והיה עליהם לנצל את אותה הזדמנות במלואה.

⁵³ אבות [פ"ד, י"ח] אל תרצה את חברך בשעת כעסו, גמ' [ברכות ז'] ורמב"ם [דעות ה, ז], והטעם כתב רש"י באבות שם "אל תרצה דאינו מועיל לך שאיננו מקבל ריצוי מתוך רתחנותו". ועיין ברבינו יונה ובמאירי ועוד שהוסיפו שלא רק שאין דבריו מועילים אלא שאף יכולים להגדיל כעסו. ומכל זה מסתבר שפיוס בשעת כעסו לא חשיב פיוס כלל.

[פעמים בנזק הנמשך והולך כגון שהפוגע ביטל לו שידוך או הפסיד לו מקום עבודה, כל זמן שחברו עוד לא השתדך או עוד לא מצא עבודה צערו חי בקרבו והוי כהמשך שעת כעסו ונראה דבכה"ג יש להמתין עם הפיוס לשעת כושר לכשימלא חסרונו, והכל לפי הענין].

⁵⁴ מקור חיים סי' תר"ו וערוך השולחן שם ס"ק ב', ונראה דמלבד מה שכל תשובה יש להקדימה לאלתר [ראה מש"כ במאמר חזרה בתשובה בחודש שבט הנדפס בריש קונטרס מעשה התשובה] עוד יש כאן סיבה נוספת להזדרז שהרי כפרתו תלויה בפיוס חברו ושמה כשירצה לפייסו לא ימצא לו, ואין זה כעבירות של בין אדם למקום שהקב"ה מצוי לאדם בכל עת ובכל מקום שיחפוץ לשוב. שוב הראוני שכבר עורר על כך הח"ח [נדפס בשיחות הח"ח].

ועוד, שכשכדוחה את הפיוס לעיוה"כ עלול חברו להרגיש שלא איכפת לו באמת על שפגע בו ורוצה רק שתהיה לו כתיבה וחתומה טובה, ויכביד הדבר על חברו להתפייס.

⁵⁵ מ"ב סי' תרו סק"א וכתב הטעם כדי שיטהר מכל עוונותיו, וברא"ש [יומא פ"ח סי' כ"ד] ובטור [סי' תרו] ובלבוש [סי"ב] הוסיפו טעם כדי שיהיה לב ישראל שלם אחד עם חברו ולא יהיה מקום לשטן לקטרג עליהם [ומטעם זה ניחא מש"כ המקור חיים ס"א והשפת אמת [יומא פ"ז : ד"ה בגמרא] שיש לבקש מחילה גם אם חברו מקפיד על דבר שאין ראוי להקפיד עליו. שו"ר שבאז נדברו [סי' ס"ח] כתב לדייק כן מדברי הרא"ש הללו שכתב דהחויב הוא "לפייס כל אדם שנוטר לו איבה" ולמד כן ממעשה דרב שהלך בעיו"כ לפייס את ההוא טבחה "אמר איזל אנה ואפיק ליה מדעתיה כדי שיהא לב ישראל שלם עם חברו", והרי רב לא חטא לקצב ולא היה מחויב לפייסו מן הדין, רק מחמת טעם שיהיה לב ישראל שלם הלך לפייסו].

ח. פיוס על הספק

נוהגים בערב יוהכ"פ לבקש מחילה אף שלא יודע שפגע בחבירו **שמא** פגע בו⁵⁶, ובפרט יש לבקש מחילה מאביו ואמו שמצוי שציערם⁵⁷.

ט. מחילה ללא פיוס

המחסיר דין מדיני הפיוס ואפילו דבר המעכב ואפילו כל הפיוס כולו, כל שמ"מ מתרצה לו חבירו ומוחל לו באמת נראה דחשיב מחילה⁵⁸.

י. הקושי לפייס כדין

הנה כפי שנתבאר לעיל [סעיף ב'] מצריך הפיוס הכנעה לפני הנפגע ודבר זה הוא קשה בטבע. וביותר קשה קיום הדין דהבאת ג' אנשים לבקשת המחילה. ומכאן הערה גדולה לכל אדם להוסיף זהירות שלא לפגוע בחברו אחרי שרפואת פגיעה זו היא קשה [מלבד עצם איסור התורה שבדבר].
וכן מי שכבר נזקק לפייס כמה צריך להיות זהיר וחרד להראות אמיתות חרטתו צערו וכניעתו לנפגע כדי שיזכה כבר בתחילת פיוסו למחילה באמת ולא יתחייב בדינא דהגמ' לבוא שוב עם ג' אנשים שהוא לעיכובא⁵⁹ וקשה מאוד לבני זמננו לקיימו⁶⁰.

⁵⁶ כתב הרמ"א [תרו, ס"ב] "ונהגו לבקש מחילה בערב יוה"כ", ולכאוי קשה דאם מיירי שידוע שפגע בחבירו הרי כבר נתבאר בשו"ע [ס"א] שצריך לפייסו, ועוד קשה לשון נהגו דהרי הוא חיוב מן הדין, וביאר ערוה"ש [ס"ד] שהרמ"א מיירי "אף שלא חירפו זה לזה כלל, מ"מ שמא פגעו בכבוד זה לזה" והיינו שגם אם אינו יודע שפגע בחבירו מ"מ יש לחוש שמא פגע או החסיר בכבוד חבירו וציערו מבלי שימת לב או ששכח, **ודבר זה** מצוי בקרובים אליו כחבריו וילדיו וביותר באשתו שתלויה בו ודמעתה מצויה. [עוד אפשר היה לבאר דברי הרמ"א שנהגו לבקש מחילה אף אם חבירו מקפיד על דבר שאין ראוי להקפיד עליו (ראה הערה קודמת בטעם השני). אכן פשטות הרמ"א משמע טפי כדבארו ערוה"ש].

⁵⁷ פשוט. וראה בבן איש חי [נצבים ס"ו] הביאו כף החיים [סימן תרו ס"ק מד] וז"ל "כל אדם יבקש מאביו ואמו מחילה ודבר זה הוא חיוב גדול וכו' שאין אדם ניצול מחטא זה בכל יום וכו'".

⁵⁸ דאחרי שמטרת הפיוס היא לתקן ולהסיר קפידת חבירו עליו כדי שימחל לו מה לי אם הושגו הפיוס והמחילה ע"י השתדלותו ומה לי אם ע"י סיבה אחרת, וקצת ראייה מהגמ' מגילה כ"ח. במר זוטרא כי הוה סליק לפוריה אמר שרי ליה מריה לכל מאן דצערן, ומשמע דמועיל זה אע"ג דלא פייסוהו במאומה. אכן עדיין אין מוכח שהתועלת היא עד כדי כפרה גמורה. ומלשון הח"א בתפילה זכה [כלל קמ"ד ס"כ] שכתב "אני מוחל במחילה גמורה ולא יענש שום אדם בסיבת"י" [וכן הוא בנוסח קרי"ש שעל המטה] משמע שמועיל שלא יענש והיינו שמתכפר לו. וכן הוא בפר"ח [סי' תר"ו, ציין לו בשעה"צ אות ג'] שכתב "ואפילו אם העלוב מתפייס מבלי שילך העולב אצלו כלל שפיר דמי, ומה צורך לבושה ובזיון לכפר עליו **מאחר שהעלוב מוחל לו בלא"ה ובדידיה תליא מילתא**".

וכן מוכח בספר יוסף אומץ סי' תתקס"ט "מנהג העולם שהולכים לאוהביהם בעיו"כ לבקש מחילה ועל הרוב אינו לצורך כי לא חטא להם ואף אם במשגה חטא להם הלוא על כל פשעים תכסה אהבתם **ובודאי כבר סרה קנאתם ושנאתם מעליהם** ולא מן השם הוא זה" והיינו שאחרי שכבר מחלו מעצמם תו אין צורך מן הדין לבקש מחילה, וכן מובא בשם הגריש"א וצ"ל [אשרי האיש או"ח ח"ג פ"ב סי' ה]. [והיה מי שלמד דבלי שמכניע את עצמו בבקשת המחילה לא מתכפר לו אף אם הנפגע מוחל, ואף הביא כן בשם ה"כוכבי אור", אבל כבר העיר על כך בשו"ת אז נדברו ח"י סי' ס"ה דאין הדברים נראים ואף אין לכך מקור כלל בדברי ה"כוכבי אור"].

⁵⁹ דהיינו שקודם שעשה כן אין הנפגע מחויב למחול לו, כדמשמע בגמ' ושו"ע [לעיל סעיף ו'].

⁶⁰ ומי שחברו לא התפייס בראשונה ורואה עצמו כאינו יכול להביא ג' אנשים ישתדל מ"מ להרבות בעוד מיני פיוס [כדלעיל סעיף ה', ב'] שע"י **יתכן** ששיג מחילת חברו.

יא. זהירות מהטעיית היצר

הנה בכל ויכוח בין בני אדם [ואצ"ל מחלוקת ממש] מצוי מאוד שכל צד בטוח שהצדק עמו ושכל מעשיו הם כדין ואילו הצד שכנגדו הוא הוא עושה העוולה ועליו מוטלת החובה לפייס אותו, ומשום כך אפילו כשיודע אדם את חומר העבירות שבין אדם לחבירו ואת חובת הפיוס שעליהן, מ"מ אינו רואה סיבה לחייב עצמו לפייס את זולתו. אך צריך האדם לידע שלמרות שהוא בטוח בצדקת מעשיו, מ"מ הרי טבע האדם שבשעת חימום מורה היתר לעצמו, ולאחר מעשה אינו רואה חובה לעצמו [שבת קיט]. ואף כאשר הוא באמת צודק עדיין פעמים רבות לא הותר לו לריב עם חבירו אלא היה עליו לתובעו לדין תורה וכיוצ"ב, ולכן כל אדם היודע שחבירו מקפיד עליו ראוי לו לבדוק ולחקור⁶¹ האם אכן כל מעשיו שגרמו לקפידת חבירו נעשו ע"פ דין תורה⁶². ואפילו אם ימצא שאכן כל מעשיו נעשו כדין, מ"מ בעיוהכ"פ נכון, וי"א שאף חייב, לפייס את חבירו⁶³ כדי שיהיה לב כל ישראל שלם אחד עם חבירו.

⁶¹ והדרך הישרה להנצל מטעות המצויה היא לשאול ת"ח אם אכן הדין עימו [ועליו לדקדק להציג לפניו את פרטי המקרה בשלימותו]. וראה כע"ז במ"ב תר"ו סק"א בשם הח"א.

⁶² וגם באופן שחבירו פגע בו אין היתר כללי לגמול לו כרעתו ויש בזה כמה פרטים וחילוקי דינים ואכמ"ל.

⁶³ כ"כ המקור חיים [סי' תרו, א] "אם חבירו מקפיד על דיבור ודבר שאין ראוי להקפיד, מ"מ מחויב לבקש ממנו מחילה, מגמ"י, וכ"כ השפ"א [יומא פז: ד"ה איקפד], וראה לעיל הערה 55 שכבר מדויק כן ברא"ש ביומא, ומלבד זה גם אם נימא שחיוב הפיוס הוא רק על החוטא כבר כתבו הפוסקים [מטה אפרים סי"ג, וקצשו"ע סי' קלא ס"ד ועוד] שאם אין החוטא מתעורר לבקש מחילה יש לנפגע להמציא עצמו אליו כדי שיבקש ממנו מחילה, והדרך הטובה לעורר את חבירו לפייסו הוא ע"י שהוא יקדים ויפייסו תחילה וע"ז יקל לחבירו להשיב לו בפיוס, וירויח בזה גם את מצות המחילה.

מדיני המחילה

א. חובת המחילה

א. לאחר פיוס ג' פעמים כהוגן חייב הנפגע למחול לחברו. ואם אינו מחול הרי הוא אכזרי¹ ו"הוא החוטא"².

ב. יוצאים מכלל זה כמה מקרי פגיעה ויש בהם ג' סוגים:

1. פגיעה שאין לה תיקון, ונכלל בזה הוצאת שם רע [רמ"א סי' תרו, א] משום דאיכא דשמע בחשדא ולא שמע הפיוס ונשאר הש"ר [מ"ב ס"ק יא], וכן פגם משפחה משום דמזיק בזה כל הדורות הבאים³ [ח"ח סוף כלל ד']. ומידת ענוה למחול למוציא שם רע⁴.

2. כשיש לו סיבה לכך, כגון שמכוון לטובת המבקש שיהא נכנע לבו הערל ולא ירגיל בכך [רמ"א סי' תרו, ומ"ב סק"ט] או שמכוון לטובת עצמו שמתירא שיגיע לו היזק אם ימחול [מ"ב סק"י], אמנם באופנים אלו "נראה דצריך להסיר השנאה מלבו אחרי שבאמת ביקש ממנו מחילה" [שם].

3. כשהנפגע הוא רבו של הפוגע [כנתבאר לעיל מאמר הפיוס ו, ב].

ג. ראוי לאדם להיות נח להתפייס ולהקדים מחילתו כבר בפיוס ראשון⁵.

ב. מהות המחילה

א. מהות המחילה שיפעל אצל עצמו עד שיסיר מליבו לגמרי את רגש ההקפדה על הפוגע בו⁶.

¹ משנה ב"ק צ"ב. מנין שאם לא מחל לו שהוא אכזרי, רמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס", רמ"א [סי' תר"ו ס"א] "והמוחל לא יהיה אכזרי מלמחול".

² לשון הרמב"ם [תשובה ב, ט], וכוונתו דחשיב חטא משום מידת אכזריות [כמ"ש שם בהל' י' "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס"] ועובר בזה על מ"ע דוהלכת בדרכיו [ר"מ דעות א, ה].

³ והנה גם פגם משפחה הוא לכאוי בכלל הוצאת ש"ר והחילוק ביניהם דהוצאת ש"ר הוא ענין הנוגע רק לאיש המסוים שדבר בגנותו, משא"כ פגם משפחה הוא ענין הנוגע גם לדורות הבאים ובה "אין לו מחילה עולמית" [ירושלמי ב"ק פ"ח ה"ז], דהיינו שגם אם הוא ירצה למחול אין בידו למחול עבור דורות הבאים. [ונראה דמש"כ המ"ב [ס"ק יא] גבי מוש"ר דמידת ענוה למחול- ה"מ שיועיל במוש"ר שזה ענין הנוגע רק אליו אבל לא בפגם משפחה].

⁴ מ"ב ס"ק י"א, ובמקור הדין בישי"ש [פ"ח דב"ק סי' ס"ג] כתב ומ"מ נראה דמידת ענוה וחסידות שיכון לכוף יצרו ולמחול במחילה גמורה אף שהדבר קשה עכ"ל.

⁵ ז"ל הרמב"ם [תשובה ב, ג] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס אלא יהיה נוח לרצות וקשה לבעוס, ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלבב שלם ובנפש חפצה". וז"ל [חובל ומזיק פ"ה הל' י'] "וכל הממהר למחול הרי הוא משובח ורוח חכמים נוחה הימנו". ויתירה מזו מצינו מידת חסידות למחול אף קודם לבקשת המחילה כדאיתא בעובדא דמר זוטרא במגילה כ"ח. והביאה המ"ב [סי' רל"ט, ס"ק ט] "גם ראוי למחול לכל מי שחטא כנגדו וציערו ובזכות זה האדם מאריך ימים".

⁶ כן מוכח בראשונים המובאים בהערה 10 שצריך למחול "בלב טוב" עד כדי שירצה שלא יענש חברו על ידו. ולכאוי הוא אותו גדר דאיסור נטירה דהצריכה תורה שימחה הקפידה מליבו לגמרי כדאיתא ברמב"ם [דעות ז, ח] "לפיכך הקפידה תורה על הנטירה עד שימחה העוון מלבו כלל ולא יזכרנו" ובחינוך [מצוה רמ"ב] "אפילו בזכירת חטאו בלב לבד נמנענו", ובר"י [ש"ג, ל"ח] "דאין העונש בזה על הדיבור אלא על נטירת הלב", אלא דאיסור הנטירה הוא במקום שלא היה היתר להקפיד מעיקרא והתורה אסרתו, משא"כ כאן שהיתה סיבה והיתר להקפיד על הפגיעה וכל איסורו הוא רק לאחר הפיוס ואינו לאו אלא רק ממידת אכזריות.

והגם שלעולם נשארת לאדם בזכרונו ידיעת המעשה, וגם מצוי שנלווה לה צער, אינו כלום, שאין אדם מצווה על השכחת המציאות מזכרונו⁷ או על בטול הרגשת צערו ממנה⁸, אלא מצווה הוא רק על הסרת רגש הקפדתו על חברו שגרם לו זאת.

ב. ההסרה הגמורה של ההקפדה צריכה לבוא לידי ביטוי ברצון ליבו שלא יענש חבירו על שפגע בו⁹.

ג. ראוי למוחל להוסיף להתפלל על הפוגע שפייסו שלא יענש¹⁰.

ד. ובמקום שידוע שחבירו כבר נענש בסיבתו נראה דאף צריך הוא להתפלל על הסרת העונש¹¹.

⁷ שאין ביד האדם הבחירה לשכח מציאות מזכרונו. [וכן משמעות הרמב"ם הראב"ד והמאירי (הו"ד לקמן הע' 10) שנקטו כולם לשונות של מחילה בלב שהוא מבטא ענין רגשי ולא שכלי].

⁸ תדע, דאדם דרכו להצטער על כל מקרה רע שבא לו בין מחבירו בין משמים, והרי כשבא לו צער משמים כל שאינו מבעט ביסורים אין מי שיאמר שאסור לו להצטער, כך גם כשבא לו צער מידי אדם כל שאינו מקפיד עליו אין איסור בצערו. [ומידת חסידות נשגבה היא לא להצטער ביסורים ואף לשמוח בהם].

⁹ כ"כ הראשונים לבאר המקור דמתני' [ב"ק צב:] שלא יהיה אכזרי מלמחול מדכתיב "ויתפלל אברהם אל האלקים וירפא אלקים את אבימלך". ז"ל הר"י מלוניל שם "אע"פ שהוא נותן לו אינו נמחל לו עד שיבקש ממנו, כלומר שימחול לו בלב טוב שלא יתבעו עלבוננו מן השמים כמו שמצינו שאמר השם לאבימלך שלא ימלט מדין שמים עד שיתפלל אברהם בשבילו שכל כך ימחול לו בלב טוב שיתפלל עליו שלא יענישו בשבילו וכו' ואם לא רצה למחול לו מחמת דין שמים נקרא אכזרי שאינו חושש על עונש חבירו", וכ"כ המאירי [שם] "שתבקש ממנו עד שימחול לך בלב טוב כל כך שיהא מתפלל בעדך" והיינו שהנפגע יתפלל שהפוגע לא יענש על הפגיעה. וכע"ז כתב הראב"ד [הו"ד בשטמ"ק בב"ק שם] "אינו יוצא ידי שמים עד שיפייס את חבירו והוא יבקש עליו רחמים", וכן נראה כוונת הריטב"א [ר"ה יז ד"ה אמר רבא] שבאר דהמחילה היא "מחילת שמים" והיינו על עונשי שמים שאמורים לבא על הפוגע, וכ"כ הספר יחוסי תנאים ואמוראים [לרבנו יהודה ברבי קלונימוס משפירא רבו של הרוקח] בביאור הגמ' מגילה כח ע"א "מר זוטרא בריה דר"נ כי הוה סליק לפוריא אמר שרי ליה ומחיל ליה לכל מאן דצערן פי מבקש רחמים שלא יענש שום אדם על ידו אם סרח עליו",

[ואפשר דזו גם כונת הר"מ [תשובה ב-י] "אסור לאדם שיהיה אכזרי ולא יתפייס וכו' ובשעה שמבקש ממנו החוטא למחול מוחל בלב שלם ובנפש חפצה],

וכ"כ הסמ"ע חו"מ סי' תכב ס"ק ב בביאור מקור הדין "ונראה דהלימוד משם הוא דאם רצה הש"י למחול לו היה מוחל לו בלא תפילת אברהם אלא למדונו שצריך לפייסו עד שימחול במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו".

ולהאמור יתבאר הנוסח המקובל בסדר קרי"ש שעל המיטה [שהוא ע"פ האריז"ל] ובתפילה זכה [לבעל החיי אדם] "הריני מוחל לכל אדם וכו' ולא יענש שום אדם בסיבתני" שהסיפא דלא יענש היא פירוש לתוכן המחילה דהרישא.

¹⁰ נראה דבקשת הנפגע שלא יענש הפוגע אינה חיוב מן הדין מדלא הביאור הר"מ והפוסקים להלכה [וראה בהע' הבאה].

¹¹ הנה מצינו בכמה מקומות בקראי שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע: א. בקרא דאברהם ואבימלך [בראשית כ, שם] השי"ת אמר לאבימלך "ויתפלל בעדך וחייה" [פסי ז'] והיינו שמלבד השבת שרה נצרך לפייס את אברהם עד כדי שאברהם יתפלל בעדו להסיר ממנו העונש וחזינן שעל מנת שישור העונש נצרכה עוד תפילת הנפגע.

ב. במדבר [כא,ה] וידבר העם באלוקים ובמשה וגוי' ואח"כ וישלח ה' בעם את הנחשים וגוי' ויבא העם אל משה ויאמרו חטאנו כי דברנו בה' ובך התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ויתפלל משה בעד העם, וכתב רש"י "ויתפלל משה מכאן למי שמבקשים ממנו מחילה שלא יהא אכזרי מלמחול [תנחומא יט]" ומשמע שאם משה לא היה מתפלל היה חסר במחילה.

ג. בשמואל [א,יב,יז] כשעמ"י בקשו משמואל להמליך עליהם מלך היה בזה זלזול בשמואל [כמש"כ רש"י שם פסוק יז ד"ה ודעו] וכאשר שמואל הוכיחם על כך והם הכירו שהם חטאו לו ובקשו ממנו שיתפלל עליהם שלא יענשו משמים השיב להם שמואל [שם, יג] "גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם וגוי'", ואיתא במדבר רבה [פרשה יט, כג] וז"ל ומנין שאם סרח אדם לחבירו וא"ל חטאתי שנקרא חוטא אם אינו מוחל לו שנא' גם אנכי חלילה לי מחטא לה' מחדל להתפלל בעדכם אימתי כשבאו ואמרו חטאנו עכ"ל ומשמע שאם לא היה מתפלל בעדם היה חשיב שאינו מוחל.

וכן במקום שחבירו מבקשו שיתפלל עליו [אף מבלי שנענש]¹².

ג. עבודת המוחל

א. הדרך להביא עצמו למוחל היא ע"י התבוננות בחרטת המבקש וצער על שפגע, שטבע האדם שהתבוננות זו מעוררת רחמיו ומעבירה קפידתו, וככל שיותר יתבונן בכך וירגיש זאת כך יקבל ליבו יותר את הפיוס ויהיה מוכן אל המחילה.

ב. ואם מרגיש שעדיין לא השתחרר ליבו מלהקפיד יוסיף מחשבה שבמידה שאדם מודד לאחרים כך ימדדו לו ואם הוא לא ימחול גם משמיים לא ימחלו לו¹³, וכן יחשוב שכל שחברו נענש על ידו אינו נכנס למחיצתו של הקב"ה¹⁴, וכן שהמונע עצמו מלמחול אין תפילתו נשמעת¹⁵, וא"כ מה ירויח בכל קפידתו, ומאיך המוחל זוכה להנהגת מחילה וכפי איכות מחילתו ותשובתו כך ימחלו לו¹⁶.

ד. וכן מצינו בשמואל [ב, כא] שהיה רעב שלוש שנים על אשר הכרית שאל את מקור פרנסת הגבעונים ובא דוד לפייסם ואמר להם "מה אעשה לכם ובמה אכפר וברכו את נחלת ה' ופרש"י התפללו עליהם, ומשמע שלא מספיק במה שיכפר ויפייס אותם אלא אלא אף צריך שהם הנפגעים יתפללו בעד הפוגעים-עמ"י כדי שהארץ תתן יבולה.

וכן משמע בר"י מלוניל, ראב"ד ומאירי [הנ"ל בהערה 10] שכתבו שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע. [וכן הוא בסמ"ע הנ"ל].

ומאיך קשה, דבקרא [נ, יז] בפיוס אחי יוסף שממנו ילפינו ביומא פז- את דין חזרת הפיוס וכן את אופן הפיוס [ראה ב"ח סי' תרו ס"ק א'] לא הוזכר שבקשו מיוסף שיתפלל עליהם, וכן בגמ' הובאו כמה מעשים של פיוס ובקשת מחילה ולא הוזכר בהם שהנפגע התפלל עבור הפוגע [ראה ברכות כח בעובדא דר"ג ור' יהושע, וכתענית כ בעובדא דראב"ש, ובנדרים נה בעובדא דרבה ורב יוסף, ועוד], וכן בכל הסוגיא ביומא פז: העוסקת בדיני פיוס ומחילה לא הוזכר שהנפגע צריך להתפלל עבור הפוגע, וכן הר"מ והשו"ע וכל הפוסקים [מלבד הסמ"ע הנ"ל] לא כתבו דבר זה,

ונראה דעיקר המחילה היא רק הסרת הקפידה מהלב לגמרי עד כדי שירצה שחבירו לא יענש ואין התפילה על כך ממהות המחילה, ומה שמצינו במעשים דלעיל שצריך להתפלל נראה דהוא משום שהנפגע כבר סובל ועומד בעונש שמים על הפגיעה [כמו שהיה באבימלך שהקב"ה עצר בעד כל רחם לבית אבימלך (בראשית כא, יח) ובנחשים השרפים שכבר נשכו בעם, ובפיוס הגבעונים שהיה רעב בארץ מחמת הפגיעה בהם], שבזה אם הנפגע אינו מבקש להסיר העונש מהפוגע הוא מראה שאינו חושש על צערו ועונשו ומראה שנוח לו במה שחברו נענש בעבורו וחסר במחילה.

ומה שמצינו בשמואל [א, יב] ששמואל התפלל בעד אע"פ ששם עדיין לא נענשו, אפשר דכיון שהקב"ה הוריד מטר בימות הקיץ וישראל פחדו מזה הויא כמו שכבר נענשו, ויותר נראה דכיון שעמ"י בקשו משמואל שיתפלל בעדם, אם לא היה מסכים להתפלל היה מראה בזה שאינו מוחל להם בלב שלם.

¹² כתב היש"ש [בבמות פ"ח סי' כז] על מעשה דוד והגבעונים "משמע אעפ"י שנתפייס הנלקה מ"מ אין הקב"ה מכפר כ"כ אלא שיתפלל המוחל עצמו עליו, ועל כן ראוי מי שמדקדק בדבר ויראת השם על פניו ועשה בין אדם לחבירו ומפייסו, יבקש ממנו שיתפלל עליו, והמוחל גופו מצוה רבה שיעשה לו רצונו, וכן מצינו נמי באברהם ויתפלל אברהם על אבימלך". [וראה עוד סוף הע' קודמת].

¹³ מהרי"ל הל' ליל יום הכפורים "וידע האדם אם הוא אכזר מלמחול גם הקב"ה אינו מוחל לו וכו'".

¹⁴ שבת קמט: ב"ב כב- תוס ד"ה אנא ענישתיה, והגם שבגמ' שבת הנ"ל מיירי כשעשה פעולה להביא את העונש, מ"מ בתוס' הנ"ל נראה שאף כשהנפגע אינו פועל מאומה כדי שיענש הפוגע אלא רק מקפיד בליבו וניחא ליה בעונש הוי בכלל כל שחברו נענש על ידו.

¹⁵ א"ר סי' תר"ו ס"ק א' בשם המקובלים, מטה אפרים [שם, ס"ד].

¹⁶ זו"ל המ"ב סי' תר"ו בשעה"צ ס"ק ח' "וצריך למוחל לחברו אפילו אם עוות כנגדו במזיד ובמרד ואז מוחלים לו ג"כ אפילו על המזידות כמ"ש בגמ' למי נושא עוון למי שעובר על פשע".

ונתחדש כאן בדבריו שאף לאחר בקשת המחילה שאז מחויב למוחל איכא להבטחת חז"ל זו [ועי' רש"י ר"ה י"ז ושע"ת ש"א אות כ"ח. ושמיה"ל שער התבונה פ"ח שמשמע מדבריהם דמיירי במי שאינו מקפיד אף בלי שפייסוהו].

ג. עוד סיוע גדול להגיע לשלמות המחילה יקבל ע"י שיתפלל על טובתו של המבקש, שאחרי שהרצון בטובתו של זה שפגע בו הוא ממש הפכי לרגש ההקפדה עליו הרי שההתעסקות במחשבה על טובתו והתפילה על כך טבעם לבער את ההקפדה¹⁷.

ד. כשמרגיש הנפגע שאין לו שום קושי להתפלל על המבקש שלא יאונה לו כל רע מחמת פגיעתו בו ידע כי מחילתו שלימה בודאי¹⁸.

וכן כשיראה עצמו כמי שלעולם לא יזכיר לחברו את הפגיעה [וזאת לא משום שיעצור עצמו אלא רק משום שכבר לא מרגיש שום צורך לכך] הרי זה לו לאות כי אכן מחל.

¹⁷ והראוני שכבר כתב כעיי"ז הח"ח בקונטרס אהבת ישראל סופ"ד.

¹⁸ שהרי טבע הנפגע שבשעת קפידתו מסכים לענשו של הפוגע בו, ורק במחילתו האמיתית ישוב רצונו להעברת העונש ממנו. ראה משי"כ הראשונים והסמ"ע הו"ד לעיל הע' 10] שצריך הפוגע לפייסו עד שימחול לו במחילה גמורה ואז יתפלל בעדו. ומשמע שהתפילה בעדו היא בעקבות מחילה גמורה והוא ראייה לה.

מילואים

בענין מחלוקת הגרי"ס והח"ח

בקשת מחילה כשאין הנפגע יודע מהפגיעה

א. כתב הח"ח [הלי' לשה"ר כלל ד סיי"ב] "ואם עבר וסיפר לשה"ר על חברו וכו' וחברו נתגנה עי"ז בעיני השומעים וכו' צריך לבקש מחילה מחבירו על זה וכו' ואפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה על זה" וידוע שהגרי"ס זצ"ל נחלק עליו בדין זה משום דאיך אפשר להתיר לצער חברו בגילוי הפגיעה בשביל שרוצה לעשות תשובה. ובמכתב תלמיד הח"ח להג"ר אריה ליב בן הח"ח כתב¹ ששמע מפי הח"ח שהשיב לגרי"ס שדין זה לקח מרבינו יונה [ש"ג, רז] שכתב "אם ישוב בעל הלשון בתשובה, צריך לבקש מחילה לאשר מוצק לו מזעם לשונו וכו' והם לא ידעו כי הדיח עליהם הרעה, יתבייש להודיעם ולגלות אזנם על אשר גמלם רעה", ומבואר שמן הדין צריך להודיעם שסיפר עליהם לשה"ר כדי לבקש מהם מחילה אע"פ שיגרם להם צער מכך [והביאו הח"ח בבמ"ח שם ס"ק מח]. והנה במכתב הנ"ל לא כתב שהגרי"ס השיב לח"ח על ראייתו מהר"י ומשמע שלא נחלק עליו בהבנת פשטות דברי הר"י², רק מאן בדין זה מכח הסברא הנ"ל. ובעקבות הגרי"ס מכח סברא זו נקטו רבים להלכה בדין זה דלא כהח"ח³, ויש שהורו שיבקש מחילה מחבירו באופן כללי⁴,

¹ וז"ל [ספר שיחות הח"ח, נדפס בכל כתבי הח"ח, בקבוצת השיחות שקיבל בן הח"ח מתלמיד אביו, רבי אברהם אבא קוסובסקי] "אכתוב לכת"ר מה ששמעתי מפיו הקדוש בעת שהביא את הספר ח"ח לפני גאון ישראל וקדושו מרן ר"י סלנטר זצוק"ל וקבל ממנו את הספר לעיין בו ואח"כ כאשר בא לפניו אמר לו שיש לו קושיא עצומה על דין אחד בספרו הלכות איסורי לשה"ר [כלל ד' סעיף יב] שאפילו אם חברו אינו יודע עדיין כלל מזה צריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין ולבקש ממנו מחילה ע"ז כיון שהוא יודע שעל ידו נסבב לו דבר זה, והקשה הלא חברו לא ידע עד הנה מאומה וכאשר יספר לו יגרום לו צער, ומה חברו אשם אם הוא חפץ לעשות תשובה, לגרום צער לחבירו. וענה אותו: הלא דין זה לקחתי משערי תשובה לרבינו יונה עכ"ל. וראה בספר הזכרון קדוש ישראל על הגרי"ס [עמ' רכה-רכז] מקורות נוספים על מחלוקתם [אכן זהו המקור הראשון לכולם, היחידי שהוא כלי ראשון לח"ח].

² וכן משמע בדברי רבי מאיר קרליץ זצ"ל [שהיה ממקורבי הח"ח] שנדפסו בקדוש ישראל [הנ"ל בהערה הקודמת], וכן מובא שם מרבי בן ציון ברוך ששמע מרבי ישראל יעקב לובצינסקי [משגיח ישיבת ברנוביץ] שבכיס הטלית של הגרי"ס זצ"ל היה מונח ספר מסילת ישרים וספר חפץ חיים ואמר [הגרי"ס] שאין [לן] על הח"ח שום השגה רק על הרבינו יונה, שכתב שבבקשת מחילה על לשה"ר [צריך] לספר לו מה שדיבר עליו והרי בזה יגרום עוד הקפדה יתירא, ומדבריו מבואר שהגרי"ס הסכים שאכן כך דעת הר"י.

³ כן הובא בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל [באשרי האיש או"ח ח"ג פ"כ אות ח] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו יודע מזה ועכשיו רוצה לבקש מחילתו אך יצטער הלה בשמעו על כך, הדין הוא שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" [ואמנם ראה לקמן הערה 11 מהגר"י זילברשטיין שליט"א בשם הגרי"ש שמועה הפוכה], וכ"כ בהליכות שלמה [עשיית פ"ג, ס"ה ה"ו] "מי שסיפר לשה"ר על חברו ואין חברו יודע מזה, ואם יגלה לו הדבר כדי לבקש מחילתו יצטער הלה בשמעו על כך לא יגלה לו את הדבר", וכ"כ בחוט שני [הלי' יוהכ"פ עמ' קו].

⁴ באשרי האיש [הנ"ל בהערה הקודמת] כתב "שלא יגלה מה שדיבר עליו אבל צריך לבקש מחילתו על שדיבר עליו" ונראה דאין כוונתו שיבקש מחילה באופן שיאמר לו שדיבר עליו מבלי לגלות מה שדיבר עליו, דבאופן זה הרי יגרום לו צער על הפגיעה [ועוד נוסף בזה צער התהייה והדאגה על שאינו יודע גודל הפגיעה שפגעו בו], אלא כוונתו שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו. וכן הביא במועדים וזמנים [ח"א סי' נד] ששמע מהגר"א דסלר זצ"ל שדעת הגרי"ס שכה"ג ראוי לבקש בסתם "שאם פגע מבקש על הכל סליחה", וכ"כ בדרך שיחה [ח"א עמ' תרכג] שיבקש מחילה בסתם ולא יפרט מה היה.

ב. וצריך להבין מהי סברת הר"י והח"ח שהתירו לגלות את הפגיעה ע"מ לבקש מחילה למרות שיגרם צער לחבירו.

עוד יש שהעירו⁶ על פסק הח"ח ממש"כ במ"ב סי' תר"ו ס"ק ג' "ובשעת בקשת מחילה צריך לפרט מה שחטא לחבירו אם לא כשיודע שחבירו יתבייש מזה כשיפרט החטא אזי לא יפרט אותו" [ומקור דין זה מדברי המגן אברהם], דנראה מזה לכאורה דס"ל כהגרי"ס שבמקום שחבירו יצטער מכך לא יפרט. [וביותר יקשה דהרי הח"ח בבאר מים חיים שם מפנה לעיין בפרטי דיני הפיוס באו"ח סי' תר"ו ושם איתא להדיא במג"א ובשאר אחרונים שהעתיקוהו דין זה שהביא המ"ב]⁷.

ג. ובביאור הדבר נראה דהנה יש לעמוד על תחילת לשונות המ"א והמ"ב הנ"ל "בשעת בקשת מחילה צריך לפרט וכו' " דמשמע שאף כשאינו מפרט מה שחטא לחבירו כדי שלא יתבייש מ"מ יש כאן בקשת מחילה, בקשה האמורה לזכות את הפוגע במחילה, ואינו מובן איך יתכן שאדם ימחל על פגיעה שאינו יודע כלל מה היא? ובפרט בפגיעה שיש בפירוטה משום בושת לנפגע שבד"כ היא פגיעה קשה והרי ככל שהפגיעה יותר גדולה כך קשה יותר לאדם למחול, ואפילו אחרי פיוס מצוי הקושי.

והנראה לומר בזה, שדברי הפוסקים נסובים על מקרה שכבר ידועה הפגיעה לנפגע, ועל זה כתבו דמ"מ צריך לכתחילה לפרטה בשעת בקשת המחילה משום מעלה במצות הפיוס [שע"י? החוטא יותר מכניע עצמו לפני הנפגע], אך ודאי אין זה מעכב כלל. וממילא פשוט שאם חבירו יתבייש מכך אין לו לפרט דמהיכי תיתי שיהא מותר לצער את חבירו בשביל מעלה במצוה⁸.

⁵ ויש לדון בדבריהם איזה תועלת יש בבקשת מחילה בסתמא, דמסתבר שאם המוחל אינו יודע מהפגיעה ואינו יודע על מה הוא מוחל לא חשיב מחילה [דבשלמא על פגיעות קלות המצויות כעקיפת תור, גזל שינה וכיוצ"ב שיש אומדנא שאם היה יודע מהן היה מוכן למחול, אפשר שעליהן בקשת מחילה בסתמא מהני, דהנפגע יהיב דעתיה שיתכן שפגע בו באיזה פגיעה קלה ועל דעת זה מוחל, אבל פגיעות קשות שאין אומדנא שימחול בלי פיוס מנלן שתועיל בקשת מחילה סתמית], וכן מוכח ברבינו יונה והח"ח שנקטו שאין אפשרות להשיג מחילה מבלי שיוודע לו את הפגיעה והיינו דלא מהני מה שיבקש ממנו מחילה בסתמא אם פגע בו, וגם הגרי"ס עצמו שחלק על הח"ח משמע במקורות הנ"ל דס"ל בדבר זה כהח"ח שא"א להשיג מחילה וכפרה מבלי שיוודע לנפגע את מהות הפגיעה, וכל טענתו היתה רק איך אפשר להתיר לפוגע לצער את חבירו כיון שהוא רוצה לעשות תשובה ולהתכפר, וכן כתב בהליכות שלמה [עשיית פ"ג סעיף ה'] "בקשת מחילה באופן כללי שמבקש מחברו מחילה על כל מה שחטא לו מועילה לפגיעה קלה בלבד", וכ"כ בחוט שני הנ"ל שבאופן שע"י גילוי הפגיעה יצער את חבירו [ואין לו לגלות את הפגיעה] "עוון לשה"ר ישאר בידו ללא מחילה".

⁶ כן העירו בחוט שני [הלי' יוה"כ עמ' קו] ובהערות בספר הליכות שלמה [שם הע' 24] ובספר נתיבות חיים על הח"ח [שם].

⁷ ובהערות הנ"ל בספר הליכות שלמה הוציעו לתרץ לחלק בין צער לבושת שהמ"ב דבר באופן שיגרם לו מכך ממש בושת שבזה עליו להמנע מגילוי החטא ואילו הח"ח דבר באופן שיגרם לו רק צער בעלמא שבזה יש לו לגלות. ובחוט שני העמיד את הח"ח באופן שאף אין בו גרמת צער. והדברים מוקשים אחרי שהח"ח סתם הדין שיש לגלות החטא וקשה מאוד להעמיד בסתימתו שדבר רק באפנים שאין בהם בושת [ואצ"ל שאין בהם אפילו צער], וביותר אחרי שפירש להדיא בדבריו שחבירו "נתגנה" [וכ"כ בבמ"ח ס"ק מח "שיגנה אותו"] ובגילוי גנאי איכא בושת [ואצ"ל צער].

⁸ ונראה דבזה מדוקדק היטב לשון רבינו המשנה ברורה. דהנה דברי המ"ב הנ"ל הם ממש תוכן דברי המ"א שכתב "וני"ל דאם חבירו מתבייש בזה לא יפרט אותו" [והמ"ב העתיקו בהשמטת תיבת "וני"ל]. והמ"ב לא ציין מקורו וצ"ל דאמאי.

ד. ובאמת כבר בב"ח [שהוא מקורו של המ"א לעצם דין פירוט החטא לחבירו] מוכח דאיירי בחטא שכבר ידוע לחבירו.

דהנה הב"ח הביא דברי מהר"ש שצריך לפרט החטא לחבירו וכתב הב"ח דכן עיקר דכמו דצריך לפרט החטא בוידויו לפני המקום ה"ה נמי בוידויו לפני חבירו דאין לחלק בין עבירות שבינו לבין המקום לבינו ובין חבירו עכתו"ד.

והנה בחטא שאינו ידוע לנפגע פשיטא דצריך להודיעו דהרי בלי זה אי אפשר להשיג מחילתו, וא"צ לטעם דדומיא לבין אדם למקום⁹ אלא ודאי איירי בחטא שכבר ידוע לנפגע ועל זה כתב דמ"מ צריך לפרט דומיא דפירוט החטא בוידויו לפני המקום [דגם שם החטא הרי ידוע לקב"ה שהוא חטא כנגדו].

והראוני שכן הבין המקור חיים [לבעל החוות יאיר] בדברי הב"ח דכתב שם וז"ל "הב"ח [כתב] צריך לפרש סרחונו כסי' תר"ז ולא נהירא כמ"ש בעצמו ונ"ל דעכ"פ כשסרח הן בדבור הן במעשה וחבירו לא ידע צריך להודיעו ולבקש [מחילה] וכו' " עכ"ל, ומשמע להדיא שהבין בפשיטות דהב"ח איירי בחטא הידוע לחברו.

ה. נמצא דהח"ח והמ"ב דברו כ"א בענין אחר ואין מקום כלל להקשות מזל"ז. הח"ח איירי באופן שחבירו "אינו יודע כלל מזה", דצריך לגלות לו מה שעשה נגדו שלא כדין וכו', ומשום דבזה א"א להשיג מחילתו מבלי שידע על מה הוא מתבקש למחול [ובעצם סברת ההיתר לצערו יעוין לקמן], ואילו המ"ב איירי במקום שחבירו יודע מה שחטא לו דבזה שייך לזכות למחילתו גם מבלי לפרט הדבר וממילא באופן שהלה יתבייש מכך אין היתר לצערו בשביל להרויח המעלה של פירוט החטא [וכנ"ל אות ג].

ו. ולעצם טענת הגר"ס זצ"ל דאין היתר לצער אדם בשביל להשיג לעצמו כפרה, אפשר ליישב דעת הר"י והח"ח דהגם שזו סברא פשוטה ומוסכמת מ"מ פשוט שהכל תלוי בדעת הנפגע, שכל שמסכים הנפגע לקבל ע"ע את הצער תו לית לן בה. ובענינו נראה דדעת כל אדם שחפץ הוא לדעת את כל הקורה אותו, לטוב ולמוטב, ואם אירע שפגעו בו רוצה הוא לדעת מה וע"י מי אע"ג שידיעה זו כרוכה בצער, ודבר זה הוא מיסוד כבודו של אדם שידע מה קורה איתו בעולמו ולא יהיה תלוש מהמציאות כאחד מחסרי הדעת¹⁰.

ולהאמור [דאיירי בפגיעה הידועה לנפגע] נראה דהמ"ב החשיב דין זה כמילתא דפשיטא שא"צ לו מקור. דאף אם המ"א לא היה אומרו- היה אומרו הוא מדנפשיה כדבר פשוט. [ומה שהמ"א כתב הלשון "וני"ל"י אפשר דבא רק לצייין דדבר זה אין מקורו מהב"ח כתחילת דיבורו אלא מדברי עצמו, ולא בא לומר שיש בזה איזה דבר חידוש שצריך להאמר בלשון של נ"ל].

⁹ ובפרט שפירוט החטא בבין אדם למקום אינו דין מוסכם [דלהב"י ועוד א"צ לפרט מן הדין] ואילו בבין אדם לחברו הוא דין פשוט [וכדלעיל הע' 5 שא"א למחילה בלעדי הפירוט] ותקשי לן אמאי תלה הב"ח את הפשוט בשאינו פשוט.

¹⁰ תדע, שכל שמתרמוז אדם על איזו פגיעה בו, הוא תיכף ומיד חוקר ודורש לדעתה ולא נמנע כלל וכלל מחמת שמא יצטער מידיעת הדבר.

ולפייז אין טעם להמנע מגילוי הפגיעה כדי לא לגרום צער לחבירו, ואדרבה, נצרך הוא לגלותה כדי לפייסו ולבקש מחילתו. ונראה דזוהי סברת הרבינו יונה והח"ח שהצריכו לגלות לו. [וכך נקט לדינא גם המקור חיים (הנ"ל סוף אות ד')].

דעת המ"ב

ז. נמצא דלדעת המ"ב אין להמנע מלפרט החטא מחמת שחבירו יתבייש מכך אלא רק במקום שהחטא כבר ידוע לנפגע, אבל במקום שאין החטא ידוע לו אף שתהיה לו בושת כשישמע את מעשה הפגיעה מ"מ רצונו של כל אדם לדעת את כל פרטי הנעשה איתו, ומשום כך מותר לגלות לו.

ועל מנת לשוב בתשובה ולפייס חבירו ולבקש מחילתו אף צריך ומחויב הוא בכך.

ח. ומעתה אחרי שהרבינו יונה והמקור חיים והח"ח התירו ואף הצריכו מן הדין את החוטא לגלות חטאו לחבירו נראה לכאוי' שהסומך עליהם לא הפסיד¹¹ ויוכל עיי"ז לזכות למחילה ולכפרה¹².

העולה מהנ"ל

¹¹ ובפרט אחרי שרבינו המ"ב יהיב דעתיה להשגת הגר"ס זצ"ל ואעפ"כ עמד על פסקו. [וראיתי מובא (ספר מקראי קדש- יום הכיפורים פ"ב סוסי" ד') דהגה"צ רבי שלמה וולבה זצ"ל נקט כן וכשנשאל שהרי זו מחלוקת והגר"ס פסק לא לבקש, השיב שמסתבר שהלכה כהמ"ב עכתו"ד, ואפשר דזה טעמו].
שוב הראוני שכהוראה זו הובא בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל [נדפס בעלינו לשבח דברים חלק השו"ת סי' קלח] שנשאל האם ראוי לפוגע לגלות לנפגע שדבר עליו סרה באופן שיצטער מזה והשיב דיש לבקש מחילה אפילו במקום שזה יגרום צער לחבירו כי "זכות גדולה היא לשמעון שישמע חרפתו ויסלח וכדאי לוי". [וצ"ע מספר אשרי האיש (לעיל הע' 3) ששם הובא בשמו שיבקש מסתמא מבלי להודיעו מהפגיעה].
¹² משא"כ אם לא יגלה חטאו לא יוכל להתכפר כדלעיל הע' 5.